

فصل نامه تخصصی کتابخانه بزرگ
حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی &
سال بیست و ششم | شماره ۱۰۱-۱۰۲ | پائیز و زمستان ۱۳۹۹

بازخوانی نقش مُهرهای ناخوانده (۱)

محمدجواد جلی *

چکیده

در این مقاله نقش ۳۱ مُهر بازخوانی شده است که زبانهای آنها عربی و فارسی و ترکی است. بعضی از آنها شعرهایی در بر دارد، برخی متن وقفنامه یک سلسله کتاب است و گروهی مزین به آیات قرآنی است. فهرستی از منابع مربوط به مُهرخوانی و چهار عامل از علل ناتوانی مشتاقان قرائت نقش مُهرها در مقاله ارائه شده است.

کلیدواژه ها

مُهرخوانی؛ وقفنامه؛ مُهرهای تاریخی.

* کارشناس و پژوهشگر در حوزه مهرهای نسخ خطی.

بی‌شک مهمترین و نخستین گام در راه پژوهش‌های مهرشناسی و شناسایی مهرها و نقش مهرها، همانا بازخوانی متن و سجع درست این آثار ارزشمند به یادگار مانده از پیشینیان است، و همانگونه که در مقالات و کتب منتشر شده اشاره داشته‌ام، گاه با قرائت درست این متون تاریخی از نسب، سلیقه و حتی اعتقادات مذهبی صاحب مهر اطلاعات ذی‌قیمتی به دست آورده و از شیوه‌های خوشنویسی و حکاکی هنرمندان دوره‌های گوناگون نیز مطلع می‌شویم. تأکید مکرر و موکد نگارنده بر اهمیت توجه به قرائت و بازخوانی درست متن و نقش مهرها در کتاب‌ها و مقالات ارائه شده^۱ به دلیل اهمیت کلیدی و رازگشای بخشی از مجهولات تاریخی توسط آنهاست، که به عنوان یکی از مهمترین رکن اسناد و نقش اعتبار بخشی منحصر بفردشان کاربرد داشته‌اند. بارها برای نگارنده پیش آمده که تنها با شناسایی یک نقش مهر، دوره تاریخی، مکان جغرافیایی و گاه تعلق نسخه‌ای به شخصیتی روشن شده است^۲ و بالعکس بازخوانی‌های نادرستی را شاهد بوده‌ام که نتایج نادرستی را سبب گردیده است. از مهمترین علل ناتوانی مشتاقان قرائت مهرها و نقش مهرها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) نداشتن کیفیت لازم نقش مهرها به دلیل خوب نخوردن یا فرسایش اسناد در طول گذر زمان. که در چنین مواردی است لازم است برای بازخوانی صحیح آنها برای رویت نقش مهری دیگر با کیفیت بهتر از همان مهر کوشید.^۳

ب) عدم آشنایی با اصول و مبانی خوشنویسی و حکاکی خطوط گوناگون.

ج) عدم آشنایی با اوزان و قواعد شعری، عدم تسلط به زبان‌های مورد استفاده در مهرهای اسلامی به ویژه: عربی (آیات و احادیث)، فارسی (متون ادبی و تاریخی)، اردو و ترکی. که در سلسله مقالات: جستارهای مهرشناسی به نمونه‌های بارزی از آنها پرداخته‌ایم.

به جهت اهمیت فوق العاده بازخوانی درست نقش مهرها که مکررا مورد پرسش علاقه‌مندان این حوزه است، قصد داریم در سلسله مقالات پیش‌رو به اندازه بضاعت و تجربه

۱ به فهرست منابع مراجعه شود.

۲ برای نمونه ن.ک: معرفی نقش مهرهای رساله خطی مبدا و معاد.

۳ ن.ک: معرفی نقش مهر شاه سلطان حسین صفوی در زمان ولیعهدی، نامه بهارستان ش ۲ دوره جدید، صص ۱۸-۲۱.

اندکی که در طول سالیان دراز حاصل آمده است، به بازخوانی نقش مُهرهایی مهم که در نسخ یا اسناد گوناگون دیده شده و تاکنون بازخوانی درستی از آنها صورت نگرفته و یا بسیار ناقص و پراشتباه بازخوانی شده اند، اقدام کنیم. ابتدا به بازخوانی چندین نقش مُهر از سایت چستر بیتی که مورد پرسش علاقه‌مندان این حوزه بوده و دست یاب شده است و سپس به بازخوانی چند نقش مُهر دیگر از منابع گوناگون که مورد پرسش عزیزانی دیگر بوده می‌پردازیم و با توضیح مجدد تفاوت متن مُهر و سجع مُهر با وجود تاکید در نوشته‌های پیشین یادآور می‌شویم که: هر متن مُهری سجع مُهر نیست و سجع مُهر تنها به متن موزون مُهرها گفته می‌شود نه همه متون. و لزوماً تنها متون شعرگونه، قافیه دار و موزون مُهرها را می‌توان سجع مُهر نامید.^۱

متن نقش مُهر ص ۵ شماره ۸۸ به خط کوفی:

۱- دور: سوره توحید شروع از بالا و در بخش

میانی در سه سطر نام چهارده معصوم (ع)

۲- متن نقش مُهر ص ۱ ش ۱۱: الواثق بالملک

المبین ناصرالدین بن عزالدین

۳- متن نقش مُهر ص ۱۲ ش ۲۲۸: الواثق

بالملک المعبود السار / عبده الفقیر بایزید بن

عبدالغفار

۱ جلدی، ۱۳۹۲ ص ۳۵۳ و ۶۶۶-۶۶۷

۴- متن نقش مُهر ص ۱۸ شماره ۳۴۶، سجع
به خط ثلث: تا نشان برآن نگینِ چرخِ خاتم ماه باد
/ سکه شاه همایون بختِ عادل شاه باد. احتمالا این
نقش مُهر متعلق به شاه نوازخان است او نخست
وزیر بیجاپور در دوره ابراهیم عادل شاه ثانی بود.

۵- متن نقش مُهر ص ۲۳ شماره ۴۵۰، به خط
ثلث تزئینی: مصطفی درویش

۶- متن نقش مُهر ص ۱۸ شماره ۳۵۲، به خط
ثلث: وقف اولاد ذکور بطنا بعد بطن

۷- متن نقش مُهر ص ۱۵ شماره ۲۹۵، به خط
ثلث: ناد علیا مظهر العجایب / تجده عوناً لک فی
النوائب / کل هم و غم سینجلی / بولا یتک یا علی یا
علی یا علی

۸- متن نقش مُهر ص ۳ ش ۵۰، سجع به خط

ثلث:

المتوكل على الله الملك الكبير / سعدى ابن
عيسى الفقير

۹- نقش مُهر ص ۴ ش ۹۷، به شکل گرد و خط

نستعلیق در بخش میانی یا الله و به خط ثلث در
اطراف: نام اصحاب كهف و نام سگشان: قطمیر

۱۰- متن نقش مُهر ص ۵، خط طغرا: احمد بن

محمدخان مظفر دائما ۱۱۱۵

۱۱- متن نقش مُهر ص ۱۹ شماره ۳۹۳، به خط

ثلث: رضیت بما قسم الله لي [و] فوضت أمري إلى
خالقي، عبده رجب سنة ۱۱۱۹

۱۲- نقش مُهر ص ۵ ش ۱۰۰، سجع به خط

نستعلیق:

طالب مغفرت رب صمد / عبدالعلیم بن احمد

۱۳- متن نقش مُهر ص ۷ شماره ۱۲۷ به خط

نستعلیق:

در بخش بالا: و ان [فان] لی ذمة منه یتسمیتی

- در بخش پایین: محمدا و هو اوفی الخلق بالذمم

(از قصیده برده بوصیری)

در سمت راست میانی: «الوائق بالملك

الصمد» - در سمت چپ میانی: «الفقییر شیخ بن

محمد» - یا: «محمد بن شیخ» (دایره ن و خ به

شکل هنرمندانه‌ای با هم ادغام شده‌اند)

۱۴- متن نقش مُهر ص ۳ ش ۴۲، به خط

نستعلیق در بخش میانی: «عبده محمود»، و سجع

دو بیت (چهار مصرع در چهار طرف) و تاریخ

۱۰۸۶:

ای بار خدا بحق هستی / شش چیز مرا مدد

فرستی

علم و عمل و فراخ دستی / ایمان و امان و

تندرستی

۱۵- متن نقش مُهر ص ۱۳ شماره ۲۴۶، به خط

نستعلیق:

هذا كتاب المستطاب وقف مؤبد علی كافة
عدول طلبة المومنین المعروفین بمعرفة الفقه و
الحديث و المشتغلین بتحصيلهما دون حکمة
الفلاسفة و التنجیم علی الشروط والقيود اللازمة
المذكورة فی المجلة المعتبرة وافقه فقیر عفو الله
جمالا علیا فسويا وفقه الله تعالی، سنة ۱۰۵۶

۱۶- متن نقش مُهر ص ۳۴ شماره ۶۶۷، به خط

نستعلیق: «قل یا نار کونی بردا و سلاما علی ابراهیم»^۱

۱۷- متن نقش مُهر ص ۳۸ شماره ۷۴۶، در

بخش میانی به خط ثلث: «توکلت علی الله» و در
بالا و پایین سجع به خط نستعلیق: هر مُهر مویدی
ندارد / تا نام محمدی ندارد

۱۸- متن نقش مُهر ص ۱۴ شماره ۲۸۰، به زبان

ترکی و به خط نستعلیق: الهی وار بحق دار بقایه /
شفیع اوله محمد مصطفی یه.

۱ سوره انبیا، آیه ۶۹.

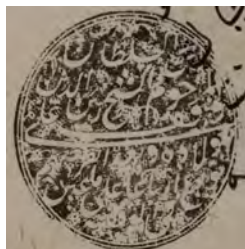
۱۹- متن نقش مُهر ص ۱۷ شماره ۳۳۰، به خط نستعلیق: در بخش میانی: «الفقیر مصطفی بن طاهر بن مصطفی» و سجع در اطراف (دو بیت در چهار بخش: نیکویی کن همیشه تا توانی / که تا یابی بعالم زندگانی - مکن با خلق عالم جز نیکویی / که تا نامت بماند جاودانی.

۲۰- متن نقش مُهر ص ۱۸ شماره ۳۶۰، به خط نستعلیق: «مهدی قائم بعد آتیه»

۲۱- متن نقش مُهر ص ۱۴ شماره ۲۶۴، سجع به خط نستعلیق: شد فخر زمان ز فیض رب منان / کاظم بجهان صاحب بنت سلطان

۲۲- متن نقش مُهر ص ۶ شماره ۱۱۵: «وقف المرحوم الشیخ زین الدین ابن السلطان علی اولاده و بعد انقراضهم بورع ارباعا علی ما عین فی الوقفیه»

۲۳- متن نقش مُهر ص ۳ شماره ۴۴ سجع
به خط نستعلیق:

شد طلبکار صراط مستقیم / خادم شرع نبی
عبدالحلیم

۲۴- متن نقش مُهر ص ۲ ش ۲۴ سجع به
زبان ترکی و خط نستعلیق: «یا محمد قیل شفاعت
امتکدر عبده جعفر» (یعنی یا محمد شفاعت کن از
امت توست بنده او جعفر)

۲۵- متن نقش مُهر ص ۲ ش ۲۵، این نقش
مهر کیفیت مطلوبی ندارد، اما از آنجایی که نقش
مهر بهتری از آن دیده شده است قرائت آن را ممکن
می‌سازد: «بشری لک ان ساعفت الاقدار» نام
حکاک: فیضی - تاریخ: ۱۱۶۰

۲۶- متن نقش مُهر ص ۴ ش ۷۲، نقش مُهر
بادامی شکل به خط نستعلیق و سجع: حسبنا الله و
نعم الوکیل / الرشیدی محمد نزیل

۲۷- نقش مُهر ص ۴ ش ۷۴، به شکل هشت گوش و خط نستعلیق:
«خاک نعلین محمد سرمه چشم مصطفی»

۲۸- نقش مُهر مورد پرسش استاد عارف نوشاهی، سجع به خط نستعلیق: نمود این نسخه وقف بی ریا خاقان دین پرور / بروح والد خود حضرت سلطان امیر حیدر

۲۹- نقش مُهر مورد پرسش استاد عارف نوشاهی سجع به خط نستعلیق: روز حشر ای شفیع خلق بحق / دامن تو و دست عبدالحق

۳۰- نقش مُهر ارسالی از یکی از علاقه مندان سجع به خط نستعلیق: لطف حق بر دلش ظاهر شد / ابن محمد شریف شاکر شد، ۱۲۳۰

۳۱- نقش مُهر ارسالی سجع به خط نستعلیق: که دارد عذرخواهی چون محمد / چرا ترسد حَسَن از جرم بیحد، ۱۱۲۴

۱- کتاب‌های تالیفی مولف در حوزه مَهرشناسی:

- مَهر و حکاکی در ایران، تهران: فرهنگستان هنر، دانشگاه تبریز، پژوهشکده هنر، ۱۳۸۷ ش.
- مَهرها و نگین‌ها، قم: انتشارات زرین و سیمین، ۱۳۸۸
- مَهرهای سلطنتی در مجموعه موزه کاخ گلستان، با مقدمه: رسول جعفریان، تهران: کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰ ش.
- دانشنامه مَهر و حکاکی در ایران، تهران: - فرهنگستان هنر - کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی - مرکز دایرة المعارف انسان‌شناسی - مرکز تالیف و نشر آثار هنری (متن)، ۱۳۹۲ ش.
- ابوالقاسم لاریجانی (معرفی خوشنویسی گمنام با استناد و معرفی نقش مَهرها)، انتشارات پیکره، بهار، ۱۳۹۶ ش.
- مَهرها و نقش مَهرها در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران: کتابخانه ملی ایران، ۶۹۳۱ ش.
- نخستین سربرها و برچسب‌های ایران، تهران: فرهنگستان هنر، برگ‌نگار، ۱۳۹۹ ش.
- مَهرهای موزه ملی ایران (در دوران اسلامی)، در دست انتشار

۲- چند مقاله مرتبط مولف با این مقاله:

- معرفی نقش مَهرهای رساله خطی مبدا و معاد، مجموعه مقالات خوشنویسی مکتب شیراز، ۱۳۹۰ ش، ص ۲۸۹-۲۹۱)
- معرفی مَهرهای مجموعه موزه مجلس شورای اسلامی، اسناد بهارستان، سال دوم، شماره ۵
- تاملی بر دو مَهر نویافته معاویه بن ابوسفیان، گزارش میراث، شماره یکم و دوم، فروردین- تیر ۱۳۹۳ (۵۶ و ۵۷)

- اندر حکایت نقش مُهری از ناصرالدین شاه قاجار، پیام بهارستان، دوره دوم، شماره ۲۱، ص ۳۷۶
- نقش مُهر شاه سلطان حسین صفوی در زمان ولیعهدی، نامه بهارستان، ش ۲ دوره جدید، ص ۱۸-۲۱
- معرفی نقش مُهرهای نسخه جمهرة اللغة (در دست انتشار)
- سلسله مقالات: جستارهای مُهرشناسی، نامه بهارستان، دوره جدید، شماره‌های ۲، ۳ و ۴

<http://www.cbl.ie/islamicseals/http://www.cbl.ie/Collections/The-Islamic-Collection.aspx>